

Ольга БЕНЧ,
проф., нар. артист. України,
засл. діяч мистецтв України,
ректор МЗВО «Київська Академія мистецтв»,
д-р філософії, проф. Католицького університету
в Ружомберку (Словацька республіка)

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ УКРАЇНЦІВ: НОВИЙ РІК ТА РІЗДВО СОНЦЯ

Пригадую час навчання в аспірантурі. Саме тоді, на літніх канікулах, поїхала в село. Але жодної колядки влітку не вдалося ані записати, ані почути. Бо наш мудрий співочий український народ мав гарну відповідь: «Кожна пісня має свою пору. Для колядок немає голосу влітку». І це була Правда! Бо все має свою природну звичаєвість і даність.

Одвіку у нашого народу рік поділявся на два періоди: весняно-літній та осінньо-зимовий, а святкову обрядовість визначали річні сонячні цикли. Весняно-літній період розпочинався у пору весняного рівнодення, і то був початок хліборобського року, а лік місяцям вівся від березня. Осінньо-зимовий період починався в пору осіннього рівнодення, у вересні. Із запровадженням в Україні, християнства церква встановила візантійський звичай святкування Нового року 1 вересня. Петро Перший у 1700 р. узаконив січневий Новий рік і нове літочислення західно-європейського зразка, а також церковний календар по всій російській імперії, в колоніальній неволі якої опинилася й Україна. Так церковно-державними законами було порушено природну закономірність у нашій природній народній культурі.

Для українців з чотирма визначальними положеннями Сонця в річному колообігу Землі пов'язані чотири найбільші свята: Велик-День – приурочений весняному рівноденню; Купала – знаменує літнє сонцестояння; Пречиста – приурочена до осіннього рівнодення і Різдво – знаменує зимове сонцестояння.

У працях В. Шухевича «Гуцульщина», К. Сосенка «Культурно історична постать староукраїнських свят Різдва та Щедрого вечора», Ю. Федьковича «Колядки старовіцькі» та в описові Шекерика-Дониківа «Як відбуваються коляди у гуцулів» зібрано безцінні документальні свідчення про обряди

колядування. А Осип Федькович у «Колядках старовіських» детально описує як вшановували Різдво на Гуцульщині: «Божеством наших праотец було світле Сонечко. Звали его Лад, і святкували єму кожного року три великі праздники. Перший праздник святкували тогди, коли сонечко зачинало змогати ся в силу і день рости, то єст при кінци місяця Декемврія, і звали той праздник «Ко-Ладу», з чого походить слово Коляда. І святкували той праздник дуже весело і торжественно...».

Наші предки вірили, що в найдовшу зимову ніч, Мати Сонця, яку називають Лада, народжує Нове Сонце – Коляду. Поряд з ушануванням Матері-Коляди, яка уособлювала Земну первину, наші предки вшановували і Коляду-Батька як небесне уособлення Світлої сили. І Коляда-Матір і Коляда-Батько уособлюють первинну парну єдність земного й небесного, материнського й батьківського. Як народження Сонця знаменує перевагу світла над темрявою, адже з Різдвом Сонця починають збільшуватися дні й поступово прибуває на Землю сонячна енергія, так і народження дітей подає надію на оновлення людського роду.

У цю пору українці збираються родинами по своїх хатах на Святу Вечерю. Це священнодійство відбувається у найдовшу, передріздвяну ніч при священному вогні воскової свічки й при дванадцяти обрядових стравах на святвечірньому столі. Отак тайна вечеря гуртує водночас цілий народ, а Свят-вечірнє духовне єднання оновлює родинні й родові зв'язки, налагоджує серця всього нашого люду на одне биття – прилучає кожну живу душу до всеєдиного духовного світла.

Ще один унікальний документ, писаний гуцульським діалектом, – це спогад самого гуцула Шекерика-Доніківа, що його надрукував наш видатний вчений Володимир Гнатюк у вступі до праці «Колядки і Щедрівки». Саме у цій праці наведені унікальні фрагменти різдвяного обряду, які свідчать про те, як обряд колядування у своєму первісному вигляді згодом зазнавав змін. І по суті у народі цей традиційний обряд виявлявся симбіозом двох релігій – традиційної народної і церковної.

Під впливом церковних реформ первинний смисл Різдвяного священнодійства поступово витіснено з нашої свідомості. А з перенесенням церковно-державними календарними реформами святкування Нового року спершу з весни на осінь, а потім з осені на зиму, змішані християнізовані різдвяно-новорічні свята увібрали в себе обрядові елементи зимових, весняних і осінніх священнодійств давньої української хліборобської культури.

Тому нині у ставленні до природної традиції традиційної культури українців маємо такий стан, про який можна сказати словами Дж. Фрезера: «... Втративши своє високе призначення, не сприймаючись більше як урочисті обряди, від пунктуального виконання яких залежить гаразд і саме існування громади, вони поступово опустилися до рівня пантомім і розваг. І нарешті, на останній стадії виродження, ці обряди, які колись усерйоз сприймалися дорослими та мудrimi людьми, стали дитячою забавою. Саме на цій стадії ми і застаємо нині найбільш давні обряди наших предків».

Усі обряди річного кола закорінені в добі трипільської культури (IV–II тис. до н. е.), яку відкрив видатний слов'янський учений Вікентій Хвойка наприкінці XIX ст. Назва «трипільська» походить від села Трипілья на Київщині, де вчений віднайшов цілий комплекс поселень, який дав назву культурі найдавніших хліборобів України Хвойка був переконаний, що трипільська культура належить осілому хліборобському народу, який здавна залюднював Наддніпрянщину. Вчений вважав, що українці – нащадки трипільців, які зберегли «край предків до цього часу» Ідеї В. Хвойки згодом підтвердив інший видатний учений-археолог В. Даниленко. У 50-х рр. XX ст. вчений відкрив у степовій Наддніпрянщині найдавніші культури («шнурова», «ямна», «курганна»), які у світовій науці вважалися предтечами індоіранської та індоєвропейської спільнот.